

Autorská studie č. 8

PROČ TO NEJDE ...

SOCIÁLNÍ KOHEZE A DALŠÍ PROBLÉMY POLITICKÉHO KAPITÁLU SPOLEČNOSTI

Jaroslav Kalous

(jaroslav.kalous@iol.cz)

Připraveno v rámci projektu Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku
(CZ 9705-04-01-01)

Praha, říjen 2000

Věnováno profesoru Ivo Možnému s obdivem k jeho bystrozrakosti, když před deseti lety psal “Proč tak snadno...”

SOUHRN

Smyslem naší činnosti je představovat si lepší budoucnost a kroky, jak k ní dospět. Krásných koncepcí však už bylo u nás vytvořeno mnoho, nepřekonatelnou slabinou je často jejich implementace. Historie – “deset let poté” nám již dává dostatek materiálu k poučení z minulých úspěchů i neúspěchů.

Proč všechny ty koncepce, strategie, programy a usnesení zůstávají jen na papíře? Co by se muselo stát, aby se kvantita změnila v kvalitu a některá napsaná koncepce byla skutečně realizována? - Následující příspěvek hledá příčiny implementačních problémů a principy jejich překonání.

OBSAH

Úvod.....	3
Změna režimu	3
Sociální koheze	3
Path dependency	4
Česká společnost.....	5
Pracovní motivace.....	5
Ztráta důvěry.....	6
Etika	6
Jakou národní strategii?	7
Spravedlnost.....	8
Otevřenost.....	8
Obnova důvěry.....	9
Závěr	9
Přílohy.....	11

“Když má všechno stejný pohyb, nepohybuje se zdánlivě nic – jako na lodi. Ženou-li se do bezuzdnosti všichni, jako by se nehnal nikdo. Ten, kdo se zastaví, jako pevný bod vyjeví bezhlavý hon ostatních.”

Blaise Pascal, 1623-1662

ÚVOD

Nejméně sedmdesát různých koncepčních textů souvisejících s tématem rozvoje lidských zdrojů vzniklo v České republice za posledních deset let (příloha 1). Na jejich tvorbě se podílely mezinárodní instituce (EU, OECD, Světová banka), zahraniční firmy (AFPA, Blair a Sinclair, Hobeon), státní správa (především MŠMT, ale i MPSV, MF, MPO, MMR, MK), parlament a jeho komise pro transformaci školství, neziskové organizace (NVF), občanské iniciativy (NEMES, IDEA aj.); evidujeme i několik významnějších individuálních návrhů. Mnoho programů a strategií projednala a schválila česká vláda.

Proč všechny ty koncepce, strategie, programy a usnesení zůstávají jen na papíře? Proč jsou sepisovány další a další texty, život se však ubírá svou vlastní cestou jimi vůbec nedotčen? Co by se muselo stát, aby se kvantita změnila v kvalitu a některá napsaná koncepte byla skutečně realizována? - Zamyšlení nad těmito otázkami je obsahem následujícího příspěvku.

ZMĚNA REŽIMU

Když padla berlínská zeď a jedna země za druhou se osvobozovala z komunistického jařma, celý svět se radovalo. Panovalo všeobecné optimistické přesvědčení, že po odstranění útlaku se nově nabytá svoboda brzy transformuje ve větší blahobyt pro všechny. Optimistické predikce však selhaly. Po deseti letech reform ve 27 transformujících se zemích bývalého sovětského impéria mají jenom tři země stejnou nebo vyšší životní úroveň než v roce 1989. Zbýlých 24 zemí ještě stále nedosahuje životní úrovně, kterou měly před deseti lety.

Země střední a východní Evropy měly v relativně dobrém stavu infrastruktury jak fyzického, tak lidského kapitálu. Většina západních ekonomů proto předpokládala, že s vnější pomocí bude ekonomická transformace relativně krátký a bezbolestný proces. Několik skeptiků sice předpovídalo pomalejší tempo (po desetiletích života v systému centrálního plánování bude třeba se učit tržnímu chování a ekonomické soutěži), ale nikdo nepředpokládal, že propad bude tak hluboký a tak dlouhý. Proč byly predikce tak špatné a jaké z toho plyne poučení?

Ukazuje se, že změna režimu je mnohem složitější záležitost, než se původně předpokládalo. Mohlo se zdát, že trh a demokracie jsou samozřejmosti, přirozené prostředí společenského a ekonomického života, od něhož byly dotyčné země dočasně odstaveny komunistickým režimem. Jakmile tento režim padl, už nic nemůže bránit všemocnému trhu a životodárné demokracii, aby oživily tvůrčí potenciál lidí a poskytly plody společného úsilí všem. Neboť tržní a demokratické chování je přece lidem vlastní (tím spíše pak národům s letitými tradicemi jako má ČR).

Opak je spíše pravdou. Jde o křehké lidské výtvořiny, jejichž dobré fungování je závislé na mnoha podmínkách a předpokladech, především pak hodnotovém a morálním prostředí, v němž operují. To také nakonec rozhodne o tom, jak dobře budou sloužit a zda nebudou zneužity. Je zde obrovské pokušení, aby nově tvořená pravidla nebyla obecná, nezávislá na osobách, ale naopak, aby vyhovovala osobám, které jsou právě u moci.

Demokracie může snadno degenerovat ve zneužívání většinového hlasování pro partikulární či osobní mocenské zájmy, a to pomocí populistického přesvědčování a mediální manipulace. Moc se spíše než z lidu rodí z předchozí moci a přístupu k informacím, přičemž demokratické mechanismy mnohdy slouží jen k legitimizaci či kamufláži tohoto řetězce. Ale ani trh není právě ztělesněním nevinnosti. Nejpřirozenější tendencí jeho silných účastníků je úsilí o monopol, vytlačování ostatních a diktát podmínek. Vždyť kdo by se vzdal svůdné možnosti trh nejprve využít proti druhým a potom opanovat, nejsou-li jeho snahy omežovány mantinely pravidel a vynucovaného řádu?

Revoluce je nákladný krok ve vývoji společnosti. Spíš než optimistickým ekonomům dává život za pravdu skeptickým znalcům společnosti - sociologům. Změna naučených postojů a vzorců chování je velmi dlouhodobá záležitost. Přední německý sociolog Ralf Dahrendorf již v roce 1990 předpověděl, že vytvoření občanské společnosti včetně zralých institucí si vyžádá šedesátí let.

SOCIÁLNÍ KOHEZE

Ekonomové se snaží zvýšit kvalitu svých analýz tím, že berou v úvahu a snaží se měřit další a další vysvětlující faktory. Zatímco význam lidského kapitálu je studován již víc než třicet let, sociální kapitál získává zvýšený zájem teprve v posledních letech. *Lidský kapitál* se tradičně chápe jako znalosti, schopnosti a

kompetence jednotlivců, oproti tomu *sociální kapitál* se vztahuje k těm aspektům společenského života jako je důvěra, partnerství, soudržnost, které umožňují lidem spolu pracovat, žít, vytvářet synergie.

Tak jako u každého nového termínu panuje i zde značná nejednotnost a terminologický zmatek. Ale všichni zaangażovaní badatelé jsou přesvědčeni, že ne vše lze vysvětlit pouze počtem let formálního vzdělávání, typickou to mírou lidského kapitálu, a tak hledají další faktory přispívající k ekonomickému růstu.

Zatímco Shuller (2000) zevrubně zpracovává koncept sociálního kapitálu, viceprezident Světové banky Ritzen (2000) dává přednost termínu *sociální koheze* pro v podstatě totéž. Uvádí přehled různých používaných definicí sociální koheze, z nichž některé uvedeme:

Kanada

Sociální koheze je trvalý proces vytváření společenství sdílených hodnot, sdílených úkolů a stejných příležitostí v Kanadě, který je založen na pocitu důvěry, naděje a vzájemnosti mezi všemi Kanadany.

Francie

Sociální koheze je soubor sociálních procesů, které pomohou lidem vstřípit pocit přináležení ke stejnému společenství a pocit, že jsou jako členové tohoto společenství uznáváni.

Nový Zéland

Sociální koheze charakterizuje, jak efektivně jsou různé skupiny a instituce vzájemně propojeny bez ohledu na jejich rozlišnosti. Vyjadřuje míru ochoty spolupracovat při respektování rozdílných potřeb a priorit.

Austrálie

Sociální koheze je vazba mezi společenstvími lidí, kteří spolu žijí, jednají, vzájemně se podporují a sdílejí společné víry, zvyky a očekávání.

Nakonec Ritzen nabízí definici vlastní:

Sociální koheze je stav, ve kterém skupina lidí (určená geografickou oblastí, jako je např. země) projevuje schopnost spolupráce, která vytváří klima příznivé ke změně, z které budou mít v dlouhodobé perspektivě prospěch všichni.

Jeden příklad za všechny: Když v roce 1997 zasáhla finanční krize jižní Asii, bylo možné na CNN sledovat sociální kohezi v akci. V Jižní Koreji se lidé dobrovolně obětavě vzdávali rodinných šperků v naději, že i jejich příspěvek pomůže k překonání krize. V Indonésii, zemi bez sociální koheze, byla reakce na tutéž krizi mnohem liknavější a jen vzrostlo politické a sociální napětí.

Jak se kdysi chudému a zaostalému Irsku podařilo předhonit Velkou Britanii v HDP na obyvatele? Irsko kombinovalo správnou finanční politiku a silnou politiku rozvoje lidských zdrojů s dobrými pracovními vztahy v přísně právním státu a otevřeném prostředí (Barry 1999, cit. in Ritzen, Woolcock 2000). Ale za tímto vysvětlením stále zůstává otázka: jak Irové dokázali tu dobrou politiku zorganizovat? Sociální koheze irské společnosti ve výše uvedeném smyslu poskytuje vysvětlení.

Schopnost společnosti dojít ke spravedlivé dohodě o tom, co by se měla učit mládež ve školách, považuje Heyneman (1995, 1998) za jedno z kritérií sociální koheze a podmínek rozvoje společnosti.

Ekonomická aktivita není záležitostí jednotlivců, ale organizací, které vyžadují vysoký stupeň sociální kooperace. Než se vytvoří bohatství, musí se lidé učit spolupracovat, má-li dojít k pokroku, musí být vyvinuty nové formy organizace.

Důvěra, tak nutná pro vzájemné soužití je i mazivem ekonomického systému, snižuje jeho tření – transakční náklady. Nedostatek důvěry se prodraží – vede k bujení administrativy a plýtvání energie na téma jak ohlídat. Chybí pak vůle pro přemýšlení jak otvírat a rozvíjet. Různí badatelé začínají tento faktor intenzivně studovat a měřit jeho vliv na ekonomickou výkonnost (Fukuyama, 1995, Knack, 2000).

PATH DEPENDENCY

Nejmocnější teorií postkomunistické transformace je bezpochyby *path dependency* neboli závislost na minulé cestě. Tato teorie rozvíjející koncept transakčních nákladů, poukazuje právě na sílu kontinuity společenského vývoje, na tíživost minulého dědictví, na iluzornost toho, že můžeme přejít z jednoho režimu do druhého tak jednoduše, jako se přesedá z vlaku na vlak.

Český národ nikdy nevyňikal velkou bojovností, ale spíš střízlivým realizmem a schopností pružně se vyrovnávat se svým údělem. Slovy Rainera Marii Rilka: “Češi nemají heslo *Vítězit*, nýbrž jen *Vše přežít*.” Je těžké určit, kdy jsme my Češi vyhráli poslední bitvu. Jsou experti historikové, kteří tvrdí, že je ji třeba hledat až u Přemysla Otakara II.

Rozhodnutí důležitá pro další osud Čechů byla, až na světlé výjimky, poslední čtyři století přijímána jinde než v Čechách - ve Vídni, v Berlíně nebo v Moskvě. To zcela přirozeně vedlo ke vzniku určitého

obraného postoje, jehož podstatou je nejen nedůvěra ke světu za hranicemi české kotliny, ale i pocit, že je účelnější věnovat se spíše dění v domácím společenském mikrosvětě než dění ve světě. Provincionalismus se stal do jisté míry nástrojem přežití ve světě, v němž o osudu národa rozhodovaly jiné mocnosti.

Názorně naši sebezahleděnost předvádí v současné době televizní reklama na branické pivo. Mladík po návratu z cest navštívil typickou českou hospodu, kde sedí tři muži u piva. Jeho poznatky ze světa je moc nezajímají. Pěna piva jsou pro ně alpské ledovce, barva piva jsou Zlaté písky a pivo šumí jako Niagara. *“Kam bys chodil? Svět sem přijde za tebou.”*

Našimi hrdiny jsou pohádkový Honza či Švejk: tlustí, líní, nechtějí nic dělat, a jen svou hloupostí vždy ke štěstí přijdou. *“Příliš se dbá o to, co řekne cizina, málo se staráme o naši hrdost”* si setrvale myslí 74 procent populace.

Zachování národní identity je samozřejmě důležitým cílem pro českou politiku v budoucnosti, ale to nemá žádný vztah k falešným nacionalistickým emocím, které nakonec nemají jiný význam než obhájit nedostatek domácí odvahy přijmout otevřenost Evropy a globálního světa.

Na globalizaci se v Čechách moc nepřipravujeme. Necítíme potřebu. Základní komunikativní kompetence průměrného Čecha je dnes zhruba poloviční ve srovnání s průměrným Západoevropanem. Stojíme dnes na křižovatce: můžeme se stát plnohodnotnou součástí integrované Evropy, ale mohou u nás i převážit tradiční odstředivé tendence: - provincionalismus a sebezahleděnost.

ČESKÁ SPOLEČNOST

Český národ se čas od času vzepne k obdivuhodnému výkonu, aby pak zase na desetiletí uvadl. Nemusíme se vracet až do dob sbírek na Národní divadlo (Národ sobě!), starší z nás mají ještě v živé paměti, jak jsme s nadšením vybírali na Zlatý poklad republiky v roce 1968. Ochotu utahovat si opasky na začátku devadesátých let si pamatují všichni. Kolik by dnes vynesla podobná sbírka? Kdo by si chtěl co utahovat a proč?

Po poslední okupaci země cizí mocností prožil náš národ těžké období. Každý Čech ale věděl, že “normalizace” může mít i svá pozitiva: i když společnost řádně nefunguje, on sám se může mít docela dobře. Stačí mít pár známých na potřebných místech.

Pevná klientská síť je živým dědictvím normalizace i deset let po pádu komunismu. Při veřejné soutěži platí přímluva známého úředníka víc než kvalita projektu, do nemocnice je lepší jít za známým doktorem, přijímací zkoušky skládat na škole, kde učí známý pedagog. Lidé jsou přesvědčeni, že pořád ještě rozhodují funkce a vlivní kamarádi: když máte obojí, můžete ignorovat morálku, předpisy, veřejné mínění. Není vůbec důležité, co je správné, co je pravdivé, důležité jsou konexe, osobní vazby, vlivné postavení.

Dnešní českou realitu nazývá náš premiér *“klientským systémem”*, náš prezident *“mafiaňským kapitalismem”*; předseda poslanecké sněmovny je tímto označením pobouřen. Jan Sokol v něm shledává prvky *“gangsterského liberalismu”*, Ivo Možný *“stát, který kolonizovaly klany”*.

Klanová morálka, která tu po půl století fungovala jako mravní realita je však již vzhledem k novým nárokům na složitost a sofistikovanost společenské dělby práce nevyhovující. Česká společnost trpí erozí národní identity a morální integrity. Politici představitelé nejsou schopni dosáhnout dohody o podstatě národního zájmu české společnosti. Tím bohužel vytváříme dojem, že nejsme schopni sami si vládnout. *Česká republika se na pomyslné mapě kulturních vzorců Evropy posunula “jihovýchodním směrem”* (Mlčoch 2000).

PRACOVNÍ MOTIVACE

Smišené pocity české populace se promítají i do postojů souvisejících s uplatněním jedince ve společnosti. Prioritou pro ideální pracovní podmínky jsou u většiny Čechů dobrý plat, milí kolegové a malé nároky na výkon. Práci bere jako nutné zlo 34 procent Čechů a dalších 27 procent se této tezi značně přibližuje.

Laxní vztah Čechů k práci potvrdil i další srovnávací výzkum s konstatováním, že *práce je jen způsob, jak si vydělat peníze*, v něm souhlasilo téměř 40 procent Čechů. Z osmi sledovaných zemí jsou na tom hůře už jen Španělé. V otázce hrdosti na vlastní práci se Češi umístili na posledním místě.

Smith (1997) srovnal organizační kulturu 43 národů z různých světadílů. Češi preferují *osobní prospěch před oddaností většímu celku* více než ostatní národy. Podle Koopmana (1999), který sledoval organizační kulturu ve 21 zemích Evropy, mají Češi nejvyšší hodnotu v klastru *“nízká stratifikace moci”* (neposlušnost, neexistence bezvýhradné poslušnosti vůči vedoucím). Podle výzkumu Brodbecka (2000) Češi opět dosahují extrémního skóre v proměnné *“autonomie”*. V uvedených studiích se výrazně projevuje extrémní individualismus a orientace na osobní prospěch.

Sociologická data naznačují, že většina pracujících v ČR deset let po pádu komunismu rezignovala na seberealizaci v zaměstnání. Ve srovnání s rokem 1991 vzrostl počet lidí, kteří do práce chodí jen z povinnosti o téměř deset procent. Je zřejmé, že po deseti letech kapitalismu většina Čechů nestojí o kariéru a nejdůležitější je

slušný plat a relativní pohoda v práci. Od roku 1991 v ČR značně poklesly zaujetí pro práci a hrdost na ni. Ubývá lidí, kteří chtějí na sebe převzít v zaměstnání zodpovědnost stejně tak jako těch, kterým záleží na smysluplnosti jejich práce. V roce 1991 se lidé do práce těšili, chtěli vytvářet hodnoty a rozvíjet se. Degradace práce na pouhé vydělávání peněz je dalším důkazem rezignace ve společnosti. Ta ovšem nastala ve všech oblastech života. Lidé zklamaní ze současné politické situace (spokojenost 21 procent) zažívají podobné rozčarování i v práci.

ZTRÁTA DŮVĚRY

Deficit důvěry české společnosti má několik úrovní (Možný 1991). Začíná už *krizí sebedůvěry*. Za starého režimu jsme všichni snili, co bychom dokázali, jen kdybychom mohli. Dnes už můžeme, ale stále se nedaří. Kdo za to může?

Stále více občanů soudí, že za své špatné sociální postavení nemohou. Sedmdesát procent Čechů se domnívá, že stát by měl lidem zaručit práci. Stát by měl podle respondentů zajišťovat i uspokojení základních potřeb. Přibližně 65 procent Čechů si přeje, aby společnost zabránila velkým příjmovým nerovnostem.

Projevuje se skrytá nostalgie po minulých časech, neboť mezi lidmi existuje silící touha zbavit se odpovědnosti a od státu se očekává vytvoření pohodlného sociálního zázemí. Vzít osud do vlastních rukou je ochoten jen málokdo.

Rozhodující je deficit *vzájemné důvěry*. Úvahu na téma důvěry ilustroval Možný již v roce 1991 na empirickém příkladě, ve kterém srovnává podíl dotázaný obyvatel Brna, kteří považují své spoluobčany za "důvěryhodné" nebo "celkem důvěryhodnotné" oproti obdobným výzkumům v Holandsku a jinde. Podíl procent 30 : 90 je dostatečně výmluvný.

Žijeme v prostředí plném "mafii". Žijí tu aparátnické mafie, disidentské mafie, estébácké mafie, zemědělské mafie, komunistické mafie, regionální mafie, akademické mafie, manažerské mafie... Vypadá to, že každý předpokládá, že všichni ostatní konspirují proti němu, organizováni v tajné síti, zatímco on sám zůstává stranou.

Třetí úroveň leží v nedostatku *důvěry v úřady*. Tři čtvrtiny Čechů si myslí, že většina veřejných činitelů bere úplatky. V indexu vnímání korupce jsme na 39. místě na světě, vzdaluje se nám Slovinsko, Estonsko i Maďarsko.

Čtvrtou úroveň deficitu důvěry je pak nedostatek víry v novou podobu *sociálních institucí*. Značná část národa pochybuje o tom, že v zemi panuje spravedlnost. Stále méně lidí je ochotno uvěřit tomu, že naše republika je právním státem chránícím zájmy všech občanů. Systému české justice nedůvěřuje 65 procent obyvatel. Nespokojenost občanů zvyšují také nepotrestané aféry vysokých státních představitelů, málo razantně stíhaná hospodářská kriminalita a nárůst trestné činnosti.

Máme-li nedostatek víry v sebe, nedůvěřujeme-li si dost navzájem, máme-li malou důvěru v naše vlastní úřady a nejistou víru v novou podobu základních sociálních institucí, jak bychom mohli mít *důvěru ve vlastní budoucnost*? Většina populace vítá změnu režimu, ale jen 34 procent si myslí, že se situace vyvíjí správným směrem. Všechno nasvědčuje tomu, že zde bude ležet pátý deficit.

V projekci do budoucnosti dotýkáme se zřejmě šesté a nejhlubší vrstvy naší krize důvěry. Naše perspektiva má výlučně individuální povahu, chybí mu vědomí fatální závislosti výsledku na dobré spolupráci. Máme deficit *víry ve společnou akci*. Je pro nás obtížná nerevoluční, trvalá, trpělivá součinnost na dlouhodobém projektu na jakékoli úrovni národní, regionální, obecní, profesní, ...

ETIKA

Mnoho odborníků uznává, že i tržní ekonomika musí vycházet z jistých kulturních, morálních a možná i náboženských kořenů. Již v prosinci 1992 si Petrussek kladl otázku: "*Je oprávněné spojovat představu racionálně fungující ekonomiky pouze a výhradně s individuálním egoismem, s orientací na zisk a s konzumem, a zapomenout na étos, na sociální etiku, na kulturu, která takovou efektivní společnost předpokládá? Zapomenout na občanské ctnosti, bez nichž se může odvíjet zcela jiný příběh, než jaký vyprávěl Max Weber?*"

Odpovědnost patří na první místo ze všech občanských ctností. Západoevropský individualismus je tak především o odpovědnosti: v prvním plánu o odpovědnosti za kvalitu vlastního života, ve druhém za kvalitu vlastní společnosti. Jedno bez druhého totiž není možné. Člověk je v tomto pojetí odpovědný za to, co ze svého života udělal, a do toho neodmyslitelně patří, i co udělal pro to, aby se něco rozumného v jeho společnosti udělat dalo.

Naším problémem není individualismus, ale atrofie morální reality. Za deset let došlo k všeobecné ztrátě společenské odpovědnosti. Individualismus v Česku zvlčil: ztratil se z něho smysl pro odpovědnost, bez kterého se stává svou vlastní smutnou karikaturou. Kamsi se vytratila hrdost individua, že všechny jeho činy jsou morálně ospravedlnitelné, a bez této hrdosti nezůstává z individualismu nic než chytrácké sobectví beze všech skrupulí. Vyhraněný egoismus je ovšem chatrným tmelem komplikované společnosti s rozvinutou dělbou práce. To není moralizování, ale sociální realita.

Většina Čechů nevěří, že by někdo mohl upřímně věřit v Boha; málokdo je pak ve svém jednání ochoten vycházet z předpokladu, že ostatní se k němu budou chovat jako k bližnímu svému. Všudypřítomná možnost podtrhu se stala v českých zemích nevysloveným předpokladem každé kooperativní strategie. Nakonec to nějak funguje, ale kvalitu, a tím i efektivitu veškeré spolupráce však taková míra nutné vzájemné ostražitosti zatěžuje vysokou režii. Tak vysokou, že nejsme v otevřeném světě konkurenceschopní. A cizinci váhají vstoupit na teritorium, kde je třeba počítat s univerzálním vzájemným podraznictvím jako se základem fungování systému. Etika skutečně není jen "třešinkou na dortu".

Západ má na rozdíl od nás jednu výhodu. Má odpovědné elity. I v těch nejcivilizovanějších zemích se najdou a stále nacházejí příslušníci elit, kteří podlehnou prokletému hladu po moci a bohatství a selžou. Je to však vždy jasně a odlišitelně selhání: výpadek z normy, nikoli chování vlastně očekávatelné, protože v kraji obvyklé. *"Nejhorší je, když se pokazí nejlepší"*.

Všechny známé společnosti věří v nějakého Boha, i když ne vždy bývá personifikován. Podle sociologických výzkumů z devadesátých let lze Českou republiku, spolu s Lotyšskem a bývalou NDR, zařadit mezi nejméně náboženské země Evropy, a tudíž i zřejmě světa vůbec. Že by tento fakt skutečně neměl pro naši prosperitu žádný význam?

JAKOU NÁRODNÍ STRATEGII?

Tvorba jakékoli strategie vyžaduje zodpovědět tři otázky: *kde jsme, kam chceme jít a jak se tam dostaneme*. Pro odpověď na první otázku dnes již existuje bohatá datová základna.

Ani s formulováním cíle nemusí být problém: *"V horizontu strategie, tj. okolo roku 2010, chce být Česká republika plnoprávným, ekonomicky výkonným členem Evropské unie s parametry blízcími se průměru "Unie" ve všech základních kritériích (HDP na obyvatele, zaměstnanost, sociální zabezpečení apod.) se způsobem a kvalitou života odpovídajícími naší historické tradici a postavení České republiky v Evropě."* (Strategická vize rozvoje ČR do roku 2010 schválená vládou v roce 1999).

Nejobtížnější otázka je ta třetí. Velmi mnoho "strategií" (viz příloha 1) otázku "jak" moc nerozvádí. Vystačí si s doporučeními a formulacemi "je třeba", "je nutné", formálně se tak blíží "usnesením" minulého režimu (*"Tak pěkné usnesení jsme přijali, proč se jim lidé neřídí?"*). Bez implementace se však jedná o pouze prázdnou myšlenkovou hru, teprve skutečné výsledky provedení kvalitu každé strategie.

Ať se jedná o jakoukoli konkrétní strategii, jde při její realizaci o pohyb ve směru od relativně centralizovaných rozhodnutí k jejich vzrůstající fragmentaci. Důležitá je schopnost rozdělit velký úkol na posloupnost menších úkolů a schopnost zajistit, aby všechny součásti velkého úkolu do sebe zapadaly a vytvořily žádoucí celek ve stanoveném časovém harmonogramu.

Výsledek závisí na decentralizovaném jednání mnoha subjektů - lidé se samostatně rozhodují a znova a znova volí vlastní preference. Aktéři mají různé zájmy, různé druhy a rozsahy zdrojů, z nichž mohou čerpat (peníze, informace, vliv) i různé způsoby ovlivňování. Jednají prostřednictvím formálních institucí i neformálních kontaktů, aby ovlivnili rozdělení zisků a formovali budoucnost.

Spíše než s projektem racionální pyramidy sestavené z dobře umístěných a pevně spojených stavebních bloků je třeba počítat s obrazem chaotické politické arény, kde se vyjednávají různé víceúčelové koalice.

Implementace jakékoli národní strategie předpokládá schopnost společnosti dojít k nějaké rozumné dohodě, vůli různých skupin a institucí spolupracovat při respektování rozdílných potřeb a priorit a společenskou ochotu podstoupit změny, z nichž budou mít v dlouhodobé perspektivě prospěch všichni.

Jakým konstruktivním, kooperativním a konsensuálním způsobem přistupovali v Irsku ke vzdělávací reformě máme zdokumentováno na procesu přípravy a implementace jejich Zelené a Bílé knihy. Můžeme též snadno porovnat, jak diametrálně odlišná je dnešní česká realita.

Bez dostatečné sociální koheze není u nás možná implementace žádné národní strategie. Její tvorbu podmiňují tři faktory: spravedlnost, otevřenost, obnova důvěry. Budeme se jim věnovat v další části textu.

SPRAVEDLNOST

Zakladatelé ekonomie již ve druhé polovině 18. století rozpoznali, že člověk, má-li mít prospěch ze spolupráce s jinými, musí být obstoupen pravidly správného chování, musí jimi být neustále zatlačován do mezí, které si není s to sám uložit.

Institucionální ekonomie zdůrazňuje význam formálních a neformálních pravidel společnosti, která určují strukturu hospodářského a společenského života. Tato pravidla, která se nazývají "institute", vyvolávají podněty buďto pro produktivní nebo pro neproduktivní jednání. Historickým příkladem může být situace, kdy instituce na barbarském pobřeží umožnily vyšší výnosy z pirátství než z rybolovu; z rybářů se stali piráti. Ale když se instituce změnila tak, aby poskytovaly větší výnos z obchodu, stali se barbarští piráti obchodníky. Neformální instituce zahrnují zvyky, obchodní zvyklosti a nepsané zákony chování. Nejdůležitější formální institucí je právo, které se tak stává součástí ekonomické analýzy.

Pokud jsou slabé zákony, nespolehlivé vynucování práva soudní mocí, hospodářská činnost se stává zbytečně drahou a neefektivní a i nejspolehlivější manažeři selhávají. Účinný právní rámec je třeba v každé zemi světa, ale zvláštní význam má pro ty transformující se.

Slabost naší transformace z hlediska budoucího integračního procesu spočívala v podceňování zákonů a příslušného právního a institucionálního rámce tržní ekonomiky. To se nakonec odrazilo v podvodných praktikách a nepřízní investorů. Agenda 2000 Evropské komise (stejně jako následné zprávy z let 1998 a 1999) označila pak tuto skutečnost za největší slabinu České republiky v přípravě ke vstupu do EU. Důraz na ekonomický liberalismus (přednost rychlému přechodu na tržní hospodářství) na úkor liberalismu politického (zákony, decentralizace, občanská společnost) se ukázal jako kontraproduktivní, zejména pod zorným úhlem evropské integrace.

Evropská komise trvale kritizuje naše hlavní překážky na cestě evropské integrace: soudnictví, státní správa, organizovaný zločin. Je potřeba uvítat tlak EU na standardizaci českých právních institucí jako externí pomoc proti domácím klikám. Snaha těchto zájmových nátlakových skupin vytvářet integraci překážky a podporovat své specifické zájmy vyplouvá čím dál tím více na povrch.

Zpoždění reformního procesu vytvořilo enormní náklady. Nastal čas zaměřit na odstranění klíčových překážek růstu a přestat plýtvat energií na méně důležité záležitosti (Dřevíčská výzva, březen 1999). Český stát bohužel selhává v těch funkcích, kde je jeho činnost klíčová a nezastupitelná.

Vláda by měla pochopit svou odpovědnost za prosperitu země tak, že bude soustavně, přísně a důsledně vynucovat právo. Nikoli tak, že se bude snažit lidem blahobyt sama zařizovat, ale že zajistí spravedlnost a vládu zákona. Bez efektivního boje státu s organizovaným zločinem a korupcí lidé těžko uvěří, že nejlepší cestou k tvorbě bohatství je poctivá práce.

Teprve v pevném rámci právního státu se otevírá prostor pro spolupráci na společné akci. Spravedlivý právní řád je předpokladem sociální koheze. Žitá skutečnost pevného právního řádu s vymahatelností spravedlnosti právní cestou by ovlivnila pracovní motivaci občanů víc než sebelepší školení.

OTEVŘENOST

Často se sami vaříme v našem malém milém českém kotlíku a nevíme jak z toho. V uzavřeném systému je nedostatek proreformačních faktorů, sami se z toho nedostaneme. Není možné vybědnout ze zaostalosti a stát se vyspělými pouze vlastními silami. Problémem málo rozvinutých zemí je, že jim chybí vnitřní rozvojové faktory, které by jim umožnily vymanit se ze stavu stagnace. Je znám jen jeden případ, kdy člověk, topící se v bažině, dokázal sám sebe za vlasy vytáhnout – baron Prášil.

Do kapitalismu jsme si přinesli ze starých poměrů etiku klanové společnosti, která tu nefunguje, působí nám spoustu potíží a činí Západ ostražitým k tomu, aby se nám skutečně otevřel a násobil tím vlastní potíže, kterých už má beztak dost.

Úplné otevření se světu a intenzivní snaha o začlenění do struktury rozvinuté civilizace je nutnou podmínkou možného vzestupu. Jestliže se v zemi investuje cizí kapitál, přebírají se vzory práce a modely řízení, země tak získává i vnější podněty rozvoje. Nejlépe se učí nápodobou, přebírají se pracovní návyky a metody. Nápodoba je vždy levnější než začínat bez inspirace od nuly, pokusy o samostatnou inovaci se prodraží, neboť je třeba zaplatit i za neúspěšné slepé cesty. Nejeefektivnější je učení celoživotní.

Nejlepším lékem na překonání současného marasmu by bylo naše brzké přijetí do Evropské unie. Nutnost vyrovnat se běžným západním normám (dodržování pravidel, slibů, termínů atd.) by postupně vedla k proměně systému.

Potíž je v tom, že právě post-totalitní syndrom našemu návratu do Evropy nejvíce brání. Láká nás, abychom se vrátili k vyzkoušenému a uklidňujícímu systému známostí, kde nikdo za nic nemůže a každý se stará

jen o svůj prospěch. Proti tomu stojí touha po smysluplném životě v otevřeném evropském prostoru a naděje, že se nám tam podaří vrátit.

OBNOVA DŮVĚRY

Evropa má za sebou dlouhý proces překonávání nedůvěry: z úrovně opevněných domácností na úroveň rodinných klanů a klientel, pak na úroveň opevněných obcí, potom na úroveň opevněných států, jež se dnes integrují do velkého evropského společenství, překonávající nedůvěru na úrovni, jež je pro nás touženým cílem.

Obyvatelstvo této země však bylo po generace zbaveno možnosti kultivovat investování důvěry na otevřeném trhu, přesahujícím okruh dědičné sítě známých. *Dokud v české kotlině hladina důvěry radikálně nestoupne, ani kapitalismus, ani občanskou společnost tu nevybudujeme* (Možný 1991, 1999). Tomuto procesu není vyhnouti.

Tak, jak bylo za starého režimu významné a obtížné držet se hesla *Žij v pravdě!*, tak se stává dnes speciálně významným naplnit dictum *Důvěřuj ostatním!* Nebude to zřejmě o nic lehčí, spíš naopak. Budování občanské společnosti a věrohodných institucí je naléhavým úkolem na několik následujících dekád.

Stát může být nápomocen s využitím probíhající reformy státní správy. Občané by měli získat pocit, že do toho mohou mluvit, že na nich skutečně záleží. Že jim byla svěřena důvěra. Lidé nechtějí být organizacemi "využívání" jako oběti nebo pěšáci na šachovnici. Chtějí být správci svých vlastních zdrojů. Chtějí mít pocit, že osobně přispívají k něčemu, co má nějaký smysl. V takových podmínkách se dostaví skutečná motivace a skutečné naplnění. Tehdy se doopravdy uvolní lidský potenciál a ta obrovskou energie a tvůrčí síla, která je v lidech skryta (Covey 1998).

Vláda ve svém Programovém prohlášení ze srpna 1998 tento směr naznačuje, teď už zbývá jen ho nastoupit: *"Spoluúčast občanů na správě věcí veřejných pak vláda pokládá za způsob využití lidského potenciálu, jeho odblokování oproti podmínkám odcizené, v podstatě pasivní společnosti. Spoluúčast chápe jako motivační a inspirační faktor, přispívající ke zvyšování produktivity práce rozšířením počtu nositelů inovací, ale i jako základnu pro sebevědomí občanů projevující se jejich participací na řízení politických celků. Spoluúčast vyžaduje decentralizaci, uplatnění principu subsidiarity, obvyklého v Evropské unii, komunikaci mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, navazující mimo jiné na úspěšné podnikatelské tradice baťovského typu. Lze říci, že právě společnost spoluúčasti je plnohodnotnou občanskou společností."*

ZÁVĚR

Životní úroveň v České republice je stále vysoko nad planetárním průměrem. Vývoj je však prudký a neúprosný. *"Naše země se právě nachází v situaci člověka, na kterého se v úzké soutěsce valí parní válec: ten člověk může buď naskočit nahoru, nebo se stát součástí vozovky."* (internetová informační stránka MŠMT)

Dolehla na nás tvrdá konkurence: průměrný Západoevropan je vzdělanější, produktivnější, mnohem víc si vydělá, umí dobře hospodařit s penězi i s časem, dokáže se bavit, nestrachuje se o existenci. Je to pro nás nesmírně silný konkurent. Jaká by musela být reforma, která by tento handicap v krátké době překonala? Reforma z říše pohádek.

Nehledejme mimo sebe, příčina současného neutěšeného stavu spočívá v nás, v celkové chudobě a neúspěšnosti země, v malých schopnostech spolupracovat a svobodně řídit své životy. Nejsme méněcenní, ale kdy jsme se to měli naučit a kdo nás to měl naučit?

Koncept sociální koheze je nejlepším nástrojem vysvětlení, proč "Češi vědí co, ale nevědí jak", čili "proč to nejde". Sociální koheze české společnosti deset let po pádu komunismu je velmi nízká, pro-reformní hladiny nedosahující. Minulý režim nám zanechal dědictví, které se překonává velmi pomalu a těžce.

Skutečným zdrojem zklamání české populace není ani tak pokles životní úrovně, jako ztráta víry ve společnou budoucnost. Objevuje se neprůhledné propojování politické a hospodářské moci. Vzrůstá přesvědčení, že hlavním zdrojem bohatství nemusí být výhradně poctivá práce, vzdělání a čestné jednání, ale též, a možná výhodněji, korupce, konexe a pohrdání právem. Velká část občanů ztrácí důvěru v demokratické instituce. Atmosféra konfrontace a aragance ve veřejném životě sociální kohezi české společnosti nepřidá.

Neexistuje žádná krátká cesta k tomu, abychom v dohledné době dosáhli úrovně vyspělých zemí. Sebelepší vláda nemůže víc než léčit příznaky naší choroby, nikoli její příčinu. Rozkolísané a jen pomalu se zotavující hospodářství, málo respektu vzbuzující politická scéna, to je realita, která bude naši zemi provázet v příštích desetiletích. Nemá smysl si nic nalhávat. Je možné rezignovat, emigrovat, anebo vzít současnou realitu plně v potaz, naučit se v této situaci žít a snažit se ji zlepšit.

Realizace jakékoli celonárodní strategie vyžaduje zvýšení sociální koheze české společnosti. Někaká systematická nápravná opatření však zatím nejsou patrná. Hlavními strategickými megaprincipy jsou otevřenost, spravedlnost, obnovení důvěry.

Změna naučených postojů a vzorců chování je dlouhodobá záležitost. Nejvýznamnějším faktorem změny je obměna generací a příchod nové, nezatížené již životem v minulém režimu. Mladá generace, nepoznamenaná minulostí je na tom viditelně lépe než generace střední a starší. Budou však na ni kladeny větší nároky, naše vzdělávací soustava by proto měla být skutečně dobrou přípravou na život v měnící se a sjednocující se Evropě.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Chronologický přehled významnějších relevantních iniciativ

1989

Usnesení vlády č. 66/1989 k souhrnné zprávě k analýze československé výchovně vzdělávací soustavy.

OF: Náměty na bezprostřední opatření v oblasti vysokého školství. 6.12. 1989.

Usnesení OF SŠ a SOU. 7.12.1989.

Prohlášení OF ZŠ. 16.12.1989.

1990

Program změn ve vzdělávací soustavě. Usnesení vlády ČR č. 157 z 23.5.1990.

Pick, M.: Ekonomická výzva kvalifikačnímu potenciálu ČSSR. Praha, Prognostický ústav ČSAV 1990.

1991

Světová banka: Školství a vzdělávání v ČSFR. (expertiza B.Sinclair), Praha 1991.

Světová banka: Vysoké školy a věda v ČSFR. (expertiza M.Harbison), Praha 1991.

Kotásek, J. a kol.: Budoucnost vzdělávání a školství v obnovené demokratické společnosti a ve sjednocující se Evropě. Soubor expertiz. 450 s. Praha 1991.

Kotásek, J. a kol.: Rozvaha o školství a vzdělanosti a jejich dalším vývoji v českých zemích. UN č. 33/1991.

Kalous, J.: Prolegomena ke každé příští školské reformě. In: Kotásek (1991).

JČMF: Koncepce vzdělávání v České republice. UN č. 29/1991.

NEMES : Svoboda ve vzdělání a česká škola. Návrh projektu změny vzdělávacího systému v České republice. UN č. 32/1991.

Skupina 2 - základního a středního školství MŠMT: Návrh projektu transformace výchovně vzdělávací soustavy. UN č. 35/1991.

IDEA: Stavební kameny programu IDEA pro české školství. Vytyčení hlavních předpokladů pro přirozený rozvoj českého školství. Praha 1991.

Sdružení rodičů a přátel dětí a školy - Unie Praha: Návrh hlavních směrů rozvoje československé vzdělávací soustavy. Praha 1991.

Roth, O.: Poznámky k reformě vzdělávací soustavy. VV - nezávislá revue pro výchovu a vzdělání, 1, 1990-91, č. 7, s. 150 - 153.

Program EU PHARE Obnova vzdělávací soustavy ČR, Projekt. Praha 1991.

1992

Program rozvoje výchovně vzdělávací soustavy v České republice, 1.krok, Praha, ÚIV leden 1992.

České a slovenské vysoké školství. Společná konference ČSFR a OECD 30. a 31.3.1992. Praha, CSVŠ 1992.

Doporučení nezávislé pracovní skupiny pro zpracování školského programu. Praha, ÚIV 1992.

Autonomní škola a ministerstvo školství. Zpráva o strategiích inovace českého vzdělávacího systému a hlavních důsledcích pro organizaci školství. MŠMT, duben 1992.

Hobéon: Vyzvání budoucnosti. Zpráva o obrysech strategie obnovy českého školství pro MŠMT. Praha, říjen 1992.

Program transformace vzdělávací soustavy. Podklad pro zahájení diskuse o proměně českého školství. MŠMT, listopad 1992.

Koncepce rozvoje vysokých škol v ČR pro období 1992-1997. Rada vysokých škol, Praha prosinec 1992.

1993

Hlavní zásady transformace školství České republiky. MŠMT, březen 1993.

Birks, Sinclair and ass.: Strategická studie odborného vzdělávání. Praha, PHARE LMR 1993.

Návrh zásad ústavního zákona, kterým se mění Listina základních práv a svobod a návrh zásad zákona o vzdělávání. MŠMT, září 1993.

Návrh zásad zákona o systému státní podpory studentů vysokoškolského studia a školném. MŠMT, říjen 1993.

Rámcový program transformace českého školství. MŠMT, říjen 1993.

Východiska, vize a transformace českého školství. MŠMT, listopad 1993.

Piřha, P., Helus, Z.: Návrh pojetí obecné školy. Praha, Portál 1993.

NEMES: Zásady realizace svobody vzdělávání v české škole. UN č.36/1993.

1994

Návrh zásad zákona o předškolním, základním, středním a vyšším vzdělávání. MŠMT, únor 1994.

“Školský” zákon. Návrh pojetí stěžejních částí. Komise pro otázky transformace školství VVVKMT PS Parlamentu ČR. Praha, březen 1994.

Kvalita a odpovědnost. Program rozvoje vzdělávací soustavy České republiky. MŠMT, říjen 1994.

Piřha, P., Helus, Z.: Návrh pojetí občanské školy. Praha, Portál 1994.

Kalous, J. et al.: Rozvoj vzdělávací politiky. Praha, PHARE RES: Obnova vzdělávací soustavy ČR 1994.

NEMES: Jak měnit a rozvíjet vlastní školu? Praha, Strom 1994.

Otevřenost, rozmanitost a kvalita. Zásady rozvoje české vzdělávací soustavy. Dokument komise pro otázky transformace školství VVVKMT PS Parlamentu ČR. UN č. 14/1994.

Bárta, K.: Stručný nástin transformace školství. UN č. 17/1994.

Zeman, E.: Návrh transformační školské politiky. UN č. 27/1994.

AFPA: Politika a programy vzdělávání dospělých. Praha, NVF prosinec 1994.

1995

Živá škola. Praha, Nadace Škola pro děti 1995.

Havlíková, M. a kol.: Zdravá mateřská škola – modelový projekt pro podporu zdraví v mateřských školách ČR. Praha, Portál 1995.

Program “Učitel”. MŠMT, listopad 1995.

1996

Celoživotní učení pro všechny. Společné usnesení z jednání ministrů školství OECD, Paříž leden 1996.

OECD: Zprávy o národní politice ve vzdělávání: Česká republika. Praha, ÚIV 1996.

1997

Od pilotních škol k reformní strategii. Výstupy programu Phare Reforma odborného vzdělávání. Praha, Fragment 1997.

Kalous, J., Grootings, P.: VET reform policies in the Czech Republic. From solving problems of the past to preparing for the future. European Journal of Education, Vol. 32, 1997, No. 3, p. 241 – 254.

Kalous, J. a kol.: Příprava řídicích pracovníků ve školství. Praha, NVF 1997.

1998

Vzděláváním k prosperitě: na cestě k učící se společnosti. Podklad k veřejné diskusi.. Praha, Fragment 1998..

Program transformace odborného vzdělávání. Další kroky transformace. Praha, NVF 1998.

Havlíková, M. a kol.: Program podpory zdraví ve škole. Praha, Portál 1998.

Návrh strategie reformy veřejné správy ČR. Praha, NVF říjen 1998.

1999

Dřevíčská výzva, březen 1999.

Priority pro českou vzdělávací politiku. Mimořádné zasedání Výboru pro vzdělávání OECD v Praze 26.-27.dubna 1999. Praha, ÚIV 1999.

Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice. Usnesení vlády č. 277 ze 7.4.1999.

Národní plán zaměstnanosti. Usnesení vlády č. 418 z 5.5.1999.

Státní informační politika “Cesta k informační společnosti”. Usnesení vlády č. 525 z 31.5.1999.

Strategie regionálního rozvoje ČR. Usnesení vlády č. 713 ze 14.7.1999.

Národní rozvojový plán. Usnesení vlády č. 714 z 14.7.1999.

Sektorový operační program Konkurenceschopnost. Usnesení vlády č. 1090 z 18.10.1999.

World Bank: Czech Republic – Toward EU Accession. 2 vols. Washington, The World Bank 1999.

Sektorový operační plán rozvoje lidských zdrojů v ČR. Usnesení vlády č. 1363 z 22.12.1999.

České vzdělání a Evropa. Strategie rozvoje lidských zdrojů při vstupu do Evropské unie. Praha, ÚIV 1999 (“Zelená kniha”).

2000

Národní program pro přípravu na členství v EU. Usnesení vlády č. 16 z 5.1.2000, Usnesení vlády č. 275 z 15.3.2000.

Národní politika výzkumu a vývoje ČR. Usnesení vlády č. 16 z 5.1.2000.

Koncepce státní informační politiky ve vzdělávání. Usnesení vlády č. 351 z 10.4.2000.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol (Dlouhodobý záměr ministerstva). MŠMT, květen 2000.

Národní program rozvoje vzdělávání (“Bílá kniha”). MŠMT, září 2000.

Příloha 2: SWOT analýza rozvoje lidských zdrojů v ČR

SWOT analýza byla zpracována ve dvou kolech, každého se zúčastnilo vždy 15 odborníků. V druhém kole byly vybrány ty charakteristiky, které považovala za prioritní nadpoloviční většina respondentů. Výsledky:

Silné stránky

Slušná úroveň funkční gramotnosti populace, schopnost improvizovat
Kulturní kapitál populace – tradiční vzdělanost
Rostoucí hodnota, kterou společnost přikládá vzdělání
Ochota za jistých okolností se angažovat a mobilizovat své síly
Relativně vysoká úroveň (zejména středoškolská) vzdělání pracovní síly
Vysoká míra ekonomické aktivity obyvatelstva, zejména žen
Rovnoměrná síť a dobrá dostupnost základních a středních škol

Slabé stránky

Rigidní obsah vzdělání orientovaný na memorování jednotlivých poznatků na úkor klíčových kompetencí a dovedností (řešení problémů, komunikativní dovednosti, týmová spolupráce aj.)
Nedostatečná připravenost k životu v globalizujícím se světě (jazyková příprava, orientace v prostředí jiné kultury, schopnost přijímat odlišnosti apod.)
Nedostatečná vazba vzdělávacího systému na potřeby trhu práce, nízká účast sociálních partnerů na formování obsahu, organizaci a financování vzdělávání
Nízký podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, trvale vysoký podíl neuspokojených zájemců o studium v terciárním sektoru vzdělávání

Příležitosti

Realizace systému celoživotního učení pro zajištění maximálního rozvoje každého jedince a odpovídající změny struktury, obsahu a forem české vzdělávací soustavy
Přístup ČR k Evropské unii (tlak na zvýšení konkurenceschopnosti českých podniků, možnost využití strukturálních fondů, využití zahraničních zkušeností, aj.)
Integrace vědeckých, vzdělávacích a výrobních kapacit pro zvýšení inovační aktivity
Co nejširší propojení aktivit všech partnerů participujících na vzdělávání: orgánů státní správy a samosprávy, škol, ostatních vzdělávacích institucí a sociálních partnerů

Ohrožení

Přetrvávající post-totalitní syndrom (nedostatečný rozvoj občanské společnosti, stesk po paternalistickém státu, specifická nemorálnost, xenofobie, naučená bezmocnost)
Přetrvávání relativně nízkého podílu výdajů na RLZ
Demoralizující politické a právní prostředí
Stárnutí populace a neufinancovatelnost sociálních výdajů
Zaostávání ČR v důsledku nerozpoznání a nepřizpůsobení se určujícím megatrendům vývoje (globalizace, informatizace aj.)

Příloha 3: Literatura

- Barry, F. (Ed.): *Understanding Ireland's Economic Growth*. New York, St. Martin's Press 1999.
- Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Brno, Konvoj 2000.
- Brodbeck, F.C. et al: *Cultural Variation of Leadership. Prototypes across 22 European Countries*. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73, 2000, 1-29.
- Covey, S.: *Principy na prvním místě*. In: Gibson (1998).
- Crozier, M.: *La société bloquée*. Paris, Seuil 1970.
- Dahrendorf, R.: *Betrachtungen über die Revolution in Europa*. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt 1990.
- Dřevíčská výzva, březen 1999.
- Dvořáková, V., Kunz, J.: *O přechodech k demokracii*. Praha, SLON 1994.
- ELK: *Co daly naše země Evropě a lidstvu, 3. část. Svobodný národ na prahu třetího tisíciletí*. Praha, Evropský literární klub 2000.
- Fiala, P., Schubert, K.: *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorií a metod policy analysis*. Brno, Barrister & Principal 2000.
- Fukuyama, F.: *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York, The Free Press 1995.
- Gibson, R. (ed.): *Nový obraz budoucnosti (Rethinking the Future)*. Přední světové osobnosti světového managementu a sociálního myšlení o budoucnosti podnikání, konkurence, řízení a trhu. Praha, Management Press 1998.
- Heyneman, S.: *From the Party/state to Multi-Ethnic Democracy: Education and its Influence on Social Cohesion in Europe and Central Asia Region*. Florence, UNICEF 1998.
- Heyneman, S.: *Thoughts on Social Stabilization in the Formerly Centrally-Planned Economies*. Prague, Civitas 1995.
- Kalous, J.: *Prolegomena ke každé příští školské reformě*. In: Kotásek, J. a kol.: *Budoucnost vzdělávání a školství v obnovené demokratické společnosti a ve sjednocující se Evropě*. Soubor expertiz. MŠMT 1991.
- Kalous, J.: *Teorie vzdělávací politiky*. Praha, ÚIV 1997.
- Keller, J.: *Nedomyšlená společnost*. Brno, Doplněk 1992.
- Klicperová, M.: *Politická psychologie a přechod k demokracii*. *Propsy*, 3, 1997, 2, 4-5.
- Knack, S.: *Trust, Associational Life and Economic Performance in the OECD*. Paper prepared for an international symposium on The contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being organized by OECD, Quebec City, March 2000.
- Koopman, P.L. et al.: *National Culture and Leadership Profiles in Europe: Some Results from the Globe Study*. *European Journal of Work and Organisational Psychology*, 8, 1999, 4, 503-520.
- Kung, H.: *Světový étos pro politiku a hospodářství*. Praha, Vyšehrad 2000.
- Mlčoch, L., Machonin, P., Sojka, M.: *Ekonomické a společenské změny v České společnosti po roce 1989 (alternativní pohled)*. Praha, Karolinum 2000.
- Mlčoch, L.: *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha, Vyšehrad 2000.
- Mlčoch, L.: *Zastřená vize ekonomické transformace. Česká ekonomika mezi minulostí a budoucností (Institucionální pohled)*. Praha, Karolinum 1997.
- Možný, I.: *Proč tak snadno*. 2.vyd. Praha, SLON 1999.
- Možný, I.: *Proč tak snadno*. Praha, SLON 1991.
- Pavlíková, E.: *Vývoj hodnot a postojů české populace podle vybraných statistik*. In: RASES (2000).
- Petrusek, M.: *Nad Weberovou knihou Protestantská etika a duch kapitalismu*. *S-obzor*, 1993, 2, 50-57.
- Pongs, A.: *V jaké společnosti vlastně žijeme?* Praha, ISV 2000.
- Potůček, M. (Ed.): *Česká společnost na konci tisíciletí. 2 díly*. Praha, Karolinum 1999.
- Programové prohlášení vlády ČR, srpen 1998.
- RASES: *Sborník analytických studií pro Strategický program sociálního a ekonomického rozvoje ČR*. Praha, Rada vlády ČR pro sociální a ekonomickou strategii 2000.
- Ritzen, J., Woolcock, M.: *Social Cohesion, Public Policy, and Economic Growth: Implications for Countries in Transition*. Address prepared for the ABCDE (Annual Bank Conference on Development Economics). Paris, June 2000.
- Ritzen, J.: *Social Cohesion, Public Policy, and Economic Growth: Implications for OECD Countries*. Keynote address prepared for an international symposium on The contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being organized by OECD, Quebec City, March 2000.
- Ryšavý, D.: *Důvěra a ekonomické jednání*. In: Potůček (1999).
- Scénáře Evropa 2010. Pět možných představ o evropské budoucnosti. Brusel, EK 1999.

- Schuller, T.: Complementary Roles of Human and Social Capital, Paper prepared for an international symposium on The contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being organized by OECD, Quebec City, March 2000.
- Smith, P.B.: Leadership in Europe: Euromanagement or the Footprint of History? *European Journal of Work and Organisational Psychology*, 6, 1997, 4, 375-386.
- Stiglitz, J.: Whither Reform. Ten Years of the Transition. Keynote Address, Annual Bank Conference on Development Economics, Washington, World Bank, April 28-30, 1999.
- Stránský, M.J.: Češi nechtějí demokracii. *Přítomnost*, 2000, 9, 27 – 31.
- Večerník, J., Matějů, P. a kol.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. Praha, Academia 1998.
- Weber, M.: Protestantská etika a duch kapitalismu. In: Weber, M.: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha, OIKOYMENH 1998.